

NOVI PERISTIL

PRVE SNIMKE
NAKON OBNOVE:
OVAKO JE TO
IZGLEDALO U
DOBA CARA
DIOKLECIJANA

Piše Jasen Boko
Snimke Tom Dubravec i
Hrvatski restauratorski zavod

» **M**ladić koji mi prilazi na splitskom Peristilu nikako ne izgleda kao voditelj najvećeg restauratorskog projekta desetljeća, ne samo u hrvatskim okvirima. Međutim, momak koji izgleda kao da je markirao treći sat u nekoj srednjoj školi kako bi na spektakularnom carskom trgu popio kavu upravo je Ivan Sikavica, 34-godišnji konzervator restaurator koji je posljednje četiri godine doveo svjetski priznat projekt konzervacije i restauracije Peristila do kraja. On je bio na čelu tima koji je pobrao prave ovacije stručne javnosti, a čak ni često "grintavi" Split nema primjedbi na novi izgled veličanstvenog spomenika koji ovaj grad tretira kao svoj dnevni boravak.

Sikavica me, zajedno s dr. Goranom Nikšićem, voditeljem Odsjeka za staru gradsku jezgru i "ocem" cijelog projekta, provodi peristilskim sitnim tajnama, pokazujući niz detalja koje ni kao "fetivi" Splitsanin nisam znao. Premda novi izgled Peristila koji je posljednjih desetak godina bio često, dio po dio, pokriven skelama na prvi pogled ne otkriva složenost posla, iz priče Nikšića i Sikavice, i iz stručnih materijala koji su pratili ove zahvate, otkrivam svu složenost posla koji je rezultirao Godišnjom nagradom Ministarstva kulture Vicko Andrić i koji je postao i te kako poznat u svjetskim stručnim krugovima.

Ivan Sikavica radio je na projektu od početka, prvo kao apsolvant, da bi stigao do voditelja projekta nakon što se dotadašnji voditelj Marin Barišić ozlijedio, ali je nastavio blisko surađivati na restauraciji. Za cijeli projekt ipak je najzaslužniji Goran Nikšić, koji je u njemu od samog početka; no ovakav zahvat nije se mogao napraviti bez svih onih "malih" ljudi, ali vrhunskih stručnjaka koji su cijelo desetljeće marljivo i samozatajno radili skriveni iza skela, bilo s laserskim čistačem u rukama, bilo u zidarskim i drugim, nimalo romantičnim ulogama.

Bitnu vrijednost cijelog posla Sikavica nalazi u činjenici da su ga odradili mladi stručnjaci s izgrađenim senzibilitetom za restauratorski pristup umjetninama, uglavnom "proizvedeni" na odjelu konzervacije i restauracije na splitskoj Umjetničkoj akademiji. Projekt je i zbog njih postao ogledni primjer restauracije koji je već primijenio na pulskoj Areni i brojnim drugim mjestima. Isti će ti ljudi, kaže Sikavica, sljedećih pola stoljeća biti dežurni "liječnici" sposobni alarmirati i intervenirati na najbolji način za dobrobit Peristila i cijele Dioklecijanove palače.

Ovaj značajni spomenik dobio je i svoju "kapu": na vijencima iznad "otvorenih rana" na kamenu, gdje je stoljećima tekla voda, postavljena je zaštitna okapnica od olovnog lima. Projekt ipak još nije došao sasvim do kraja:

Protiron, ulazni trijem u Vestibul i carske odaje, još je uvijek pod skelama na kojima je vrlo živo. Rade se finalne sanacije luka iznad ulaza i skidaju posljednji kvadratni centimetri stoljećima nakupljane prljavštine s kamena kako bi cijeli Peristil do kraja godine bio saniran, očišćen i spreman za nova stoljeća života. Cijeli će projekt biti javnosti predstavljen za Dan Grada, u staroj gradskoj vijećnici na Pjaci, za blagdan svetoga Duje.

U Protironu, na posljednjim neočišćenim dijelovima tek se može vidjeti sva složenost zahvata i nevjerojatna razlika u situaciji "prije" i "poslije". Na jednom potezu nadvratka još se vidi bijeli očišćeni kamen i onaj potpuno crni, kako je izgledao prije čišćenja. Iza zaštitne maske i naočala za laserom u trenutku posjeta nalazimo Željku Radić, diplomiranu restauratoricu konzervatoricu, koja dane provodi u Protironu boreći se s naslagama nečistoće milimetar po milimetar.

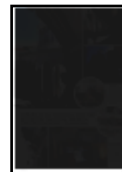
PRIMJEDBE DA JE PERISTIL "IZBIJELJEN" NISU TOČNE: SKIDALI SMO PRLJAVŠTINU, KOJA PREKRIVA DEKORATIVNE DIJELOVE, ALI NE I PATINU, ZAŠTITNI SLOJ KOJI SE NE SMIJE UKLANJATI

Goran Nikšić vrlo je osjetljiv na primjedbe koje su se u nekoliko navrata pojavile u medijima kako je Peristil "izbijeljen". Prije svega ima potrebu objasniti vrlo bitnu razliku između nečistoće i patine:

"Prljavština je sloj sitnih, međusobno slijepljenih čestica koje su se vremenom nataložile na kamenu, prekrivajući do neprepoznatljivosti osobito dekorativne dijelove. Najčešće je tamne boje, drastično mijenja izgled kamenog spomenika i – što je najgore – razara njegovu površinu agresivnim djelovanjem kemijskih spojeva", kaže Nikšić, i nastavlja: "Za razliku od prljavštine, patina kamena je tanki sloj izvornog materijala koji se na samoj površini formira kroz duži period i djeluje kao prirodna zaštita, svojevrsna 'koža' koja kamen čini otpornijim na utjecaj atmosferilija. Ta 'plemenita' patina obično ima žućkasti ili okerasti ton i sastavni je dio izvornog spomenika, pa je nikako ne treba uklanjati. Zbog toga je konzervatorski ideal kamen očistiti tako da se ukloni nečistoća, a zadrži prirodna patina."

Projekt Peristil po mnogočemu je jedinstven, a lasersko čišćenje upravo je ovdje prvi put u Hrvatskoj korišteno kao osnovni postupak čišćenja kamena, jer se pokazao najboljim. U praksi se pokazalo da čitav niz metoda čišćenja – od pranja vodom, preko obloga s kemijskim sredstvima, do abrazivnih postupaka – oštećuje površinu kamena u većoj ili manjoj mjeri, najčešće uklanjajući patinu. "Lasersko čišćenje", kaže Nikšić, "jedino omogućava da se do kraja ukloni tamna kora prljavštine, istovremeno u potpunosti čuvajući prirodnu patinu."

Zanimljivo je da je najveći dio crne nečistoće, sada uklonjene s carskog trga, nastao u novije vrijeme, kada su se – u 19. i početkom 20. stoljeća – dim i čađa nastali izgaranjem fosilnih goriva pomiješali s finom cementnom prašinom iz tvornica u gradskoj luci i stvorili debelu i vrlo tvrdu crnu koru na kamenu. Skidanjem tog sloja prljavštine zaustavljeno je ubrzano propadanje kamena i znatno je pro- »

ZAHVATI

Zaštitni lim na vijencima gdje je stoljećima tekla voda (sasvim gore); restauracija Dioklecijanove sfinge (gore); male glave na frizu, prije nevidljive (u krugu)

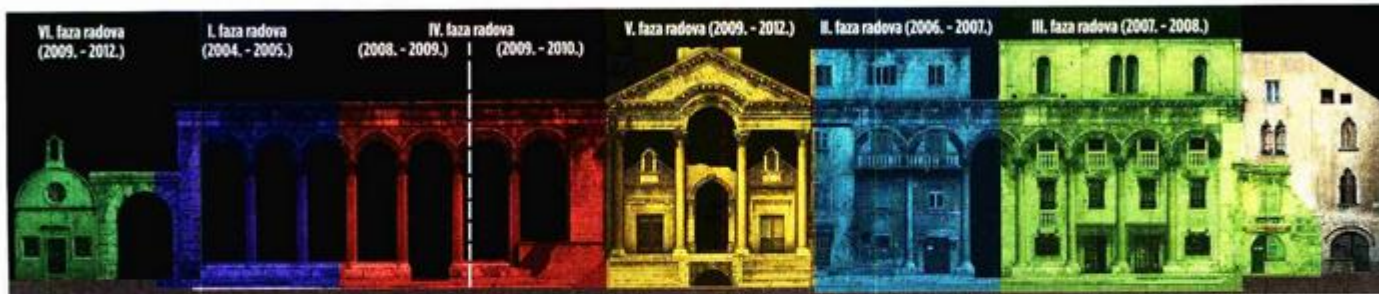
UPRAVO JE NA PERISTILU PRVI PUT KORIŠTENA NAJBOLJA TEHNIKA ČIŠĆENJA KAMENA – LASERIMA

ZADNJI POTEZI

Jedan od obnovljenih kapitela (sasvim lijevo); konzervatorica Željka Radić na posljednjim zahvatima čišćenja laserom (lijevo); dosad nepoznati reljef magarca (u krugu)

» OBNOVA JE OTKRILA I KOLIKO SU NEKI DIJELOVI POVRŠNO RAĐENI, ZBOG KRATKIH ROKOVA, JER JE DIOKLECijan STALNO MIJENJAO OSNOVNI NACRT

dužen život kamena na Peristilu.

Restauracija Peristila otkrila je niz detalja koji se prije nisu ni vidjeli od naslaga na njima, pa tako i uklesanog – magarca. Očišćeni spomenik pokazao je i neke bitne činjenice same gradnje palače, prije svega nevjerovatnu priču kako ovaj prvorazredni svjetski spomenik po mnogočemu nije savršen: otkrile su se brojne površnosti u gradnji, neuklapanja dijelova i rad u "fušu". U šali bi se moglo reći da peristilska priča otkriva kako nismo mi, stanovnici 21. stoljeća, prvi koji imaju problema s "meštrima" kad im uđu u kuću. Goran Nikšić, međutim, s puno argumenata brani majstore koji su projektirali i gradili palaču, on je spreman veliki dio ovih nesavršenosti pripisati brzini gradnje, ali prije svega naravi investitora, cara Dioklecijana, koji se stalno u toku gradnje pojavljivao s novim idejama zahtijevajući od projektanta i graditelja da ih odmah realiziraju.

Nije bilo jednostavno slavne peristilske stupove zajedno sa sfingama iz Egipta donijeti u Split, da bi se zatim uklopili u projekt. Graditelji i projektant nisu imali lak zadatak: trebalo je iz Egipta "naručiti" krađu stupova određene veličine i zatim ih ukomponirati u trg. Kamen s kojim su se oni trebali spojiti vaden je u škripskim kamenolomima na Braču, gdje je i obrađivan pa zatim transportiran u Split. Kako su stupovi pokupljeni iz različitih građevina pa im dimenzije nisu ujednačene, ta je razlika na samom Peristilu kompenzirana kapitelima, koji su na nekima veći, a na drugima manji. "Fušeraj" i nagle i neočekivane promjene projekta otkrivaju i spojevi na uglovima koji se često ne uklapaju, ali i započeti i nedovršeni zidovi ili frizovi. Lako je zamisliti cara koji zanesen svojim vizijama šeta građevinom i na licu mjesta mijenja planove i glavnog arhitekta koji bespomoćno čupa kosu i govori "Da, care, napraviti ćemo kako vi kažete!" I prije ovog projekta, još u davnoj povijesti neke su se greške nastojale kompenzirati pa je još u srednjem vijeku krov mauzoleja, prenamijenjenog u crkvu sv. Duje, dograđivan i popravljan, što se i danas jasno vidi.

Najnovija istraživanja i nove teze, koje još nisu ni poznate u široj javnosti, dovode u pi-

tanje cijelu dobro poznatu priču o Dioklecijanovoj palači kao rezidenciji podijeljenoj na prostorije carske ladanjske vile (južni dio) i utvrđenog vojnog logora sjeverno od Peristila, glavne carske pozornice. Nova arheološka istraživanja navela su dr. Joška Belamarića, danas znanstvenog savjetnika u Institutu za povijest umjetnosti, na reinterpretaciju da je palača, prvobitno planirana kao carska tekstilna radionica iz čije se zarade mogao financirati trošak umirovljenog cara i njegove svite, već tijekom gradnje dijelom adaptirana za stanovanje, dobivši, još kasnije, oblik utvrđene carske vile. Te su promjene, zajedno s preuranjenom odlukom Dioklecijana o "umirovljenju" vjerojatno dovele do brojnih preinaka u procesu gradnje pa onda i nelogičnosti i nedovršenosti, čak i na najreprezentativnijim dijelovima kakav je Peristil.

Što se tiče financijske strane ovako zahtjevnog projekta, inicijalna sredstva američkog World Monuments Funda bila su odlučujuća u pokretanju cijele priče prije deset godina, a zasluge za to svakako pripadaju i Dušku Marasoviću, tadašnjem voditelju Službe za

IVAN SIKAVICA
Mladi konzervator restaurator, koji je bio na čelu tima koji je pobrao prave ovacije stručne javnosti, posljednje je četiri godine doveo projekt restauracije Peristila do kraja

GORAN NIKŠIĆ
Voditelj splitskog Odsjeka za staru gradsku jezgru od početka je na čelu projekta obnove Peristila, najvećeg restauratorskog zahvata u samostalnoj Hrvatskoj

staru gradsku jezgru i inicijatoru ove priče. Bilo je planirano da iznos od gotovo 30 milijuna kuna, koliko će projekt koštati na kraju, u ravnomjernim odnosima financiraju Ministarstvo kulture RH, Grad Split i američka fondacija, ali se američki partner prije dvije godine povukao, Ministarstvo je smanjivalo svoje financiranje pa se na kraju iskazao Grad koji je na kraju financirao dvije trećine ovog restauratorskog pothvata. Voditelj projekta bio je Odsjek za staru gradsku jezgru.

Na obnovljenom carskom trgu ostao je jedan otvoreni problem: sfinga koju je Dioklecijan, fasciniran Egiptom, zajedno s peristilskim stupovima "posudio" s obala Nila. Točnije, rimski su brodovi iz Egipta u palaču dovukli veliki broj sfingi od kojih se sačuvalo više od 10 (što cijelih, što ulomaka) i cijeli niz drugog "materijala" koji joj je dao snažan egipatski pečat. Glavnina sfingi stradala je u ranokršćanskom obračunu s poganskim idolima u palači, a ova je u svakom slučaju najznačajnija iz više razloga. O sfingi, jedinoj splitskoj čija je glava sačuvana na ramenima, i njezinoj daljnjoj sudbini priča mi Goran Nikšić. Za razliku od većine egipatskih sfingi koje imaju lavlje tijelo i ljudsko lice, "naša" sfinga ima čitav prednji dio tijela u ljudskom obličju. Osobito je zanimljiv friz ugraviran na postolju koji donosi niz likova zarobljenika s imenima gradova i zemalja koje je porobio faraon čiji je lik prenesen na sfingino lice. Vjerojatno se radi o Tutmozisu III. (1479–1425 pr. Kr.), ali je sfingu kasnije uzurpirao neki vladar 19. dinastije, možda Ramzes II. Zbog toga sfinga trajno skriva tajnu svog točnog podrijetla, kaže Nikšić.

Spomenuti friz na postolju sfinge je vrlo važan i iz konzervatorskih razloga, jer se upravo na njemu najbolje očitava brzina kojom sfinga propada izložena atmosferilijama i zagađenoj atmosferi, ali i "ljudskom faktoru". Iz starih fotografija dade se razabrati da je taj friz bio znatno "čitljiviji" prije stotinjak godina. Sad splitskim konzervatorima predstoji odluka o budućnosti sfinge na Peristilu, uz osnovnu dilemu: ostaviti je da i dalje (relativno brzo) propada, uz kontinuirano praćenje stanja, ili je skloniti u muzej i zamijeniti vjernom kopijom.

ČISTO I PRLJAVO

U jednoj od faza obnove najbolje se mogla vidjeti razlika između prijašnjeg stanja i očišćenih dijelova

NAJVEĆI DIO CRNE NEČISTOĆE NASTAO JE U 19. I 20. STOLJEĆU KAD SE ČAĐA OD FOSILNIH GORIVA POMIJEŠALA S PRAŠINOM IZ TVORNICA U LUCI

ZAPADNA STRANA

Stupovi i zidovi, prljavi od naslaga čađi i ostalih nečistoća (u krugu), nakon obnove 2007. i 2008. godine (u krugu). To je bio ogledni primjer restauracije kakav je već primijenjen i na pulskoj Areni

PRIJE I POSLIJE

Usporedne snimke najbolje pokazuju kako laserska tehnika čuva izvorne oblike i patinu a samo uklanja sloj površinske prljavštine